

Ijāzah in Arabic Poetry as an Improvisational Poetry Reciting Skill

Fatih Yavaş^{1,a,*}

¹ Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Konya/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 01/01/2024

Accepted: 09/05/2024

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

Poetry has been one of the most important branches of art in Arab culture since ancient times, perhaps the first. In Arab societies, where poetry and therefore poets are highly respected, one of the criteria that gives value to a poet is his ability to recite poetry extemporaneously, his ability to respond to his interlocutor, and his quick wit. Ijāzah, which means a poet's improvisational continuation of another poet's poem with the same content, meter and rhyme, is a poetic skill whose roots go back to the Age of Ignorance. For this reason, the study deals with the characteristics of this skill, which has been sought after in poets since ancient times and aims to reveal why it is important for poets to have ijazah as a virtue. In the article, the definition, types and methods of ijazah are emphasized by using the document analysis method, one of the qualitative research methods, and the differences between these types are explained with the examples given. In addition, the ways in which ijāzah differs from naqīḍa, which is a type of poetry sung in a bedihī way, and from mu'āraḍa type poems, which are written with the intention of presenting a poem that is better than a poem that has been sung before, although not improvised, have been touched upon. The reasons that led poets to ask for ijāzah were examined through examples, and it was determined that the poems of the type of ijāzah emerged as a result of a poet challenging another poet, a desire to test his poetry without a challenge, a request for help in the continuation of the poem, or a joking argument between poets. The content analysis of the couplets uttered by the poet who wants his poem to continue (mustajīz) and the poet or poets who continues the poem (mujīz) has pointed out the differences between them. It has been observed that the sections spoken by the poet who wants to add to the poem in the ijāzah type poems and the poet who continues the poem are not of the same length. As a result, it has been concluded that the ijāzah type poems, which require the unity of content, meter and rhyme, have a flexible structure in terms of the sections spoken by the parties. In addition, one of the issues that was determined was that in some examples of ijāzah, although the meter and rhyme were adhered to, the subject changed. While it is generally observed that a literary purpose is not at the forefront in ijāzah, which are characterized by two or more poets composing a poem together, some poets have exhibited an extremely rich expression example in terms of style in the couplets they added. Another point that should be emphasized in terms of the results of the research is that ijāzah type poems consist of short poems, as they do not allow for any preparation beforehand. Another feature worth mentioning about these poems is that the poets used different themes such as qualification, satire, ḡazal and complaint in the examples of ijāzah that they said with different motives. As a result, ijāzah type poems have long existed in Arab society as a type of poetry that shows the power and skill of the poet, reflects the literary taste of the living environment, and contains important data about the socio-cultural structure of the society.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Poetry, Ijāzah, Tamliḥ, Mumātana.

Doğaçlama Şiir Söyleme Becerisi Olarak Arap Şiirinde İcâze

Süreç

Geliş: 01/01/2024

Kabul: 09/05/2024

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

ÖZ

Şiir kadim dönemlerden bu yana Arap kültüründe en önemli sanat dallarından biri belki de birincisi olagelmıştır. Şiirin ve dolayısıyla şairlerin büyük bir itibar gördüğü Arap toplumunda şaire kıymet kazandıran ölçütlerden biri irticalen şiir söyleyebilmesi, muhatabına cevap verebilme yetisi ve hazırcevaplığıdır. Bir şairin başka bir şairin şiirini aynı muhteva, vezin ve kafiye de irticalen devam ettirmesi anlamına gelen *icâze* de kökleri Câhiliye Dönemi'ne kadar uzanan bir şairlik hüneridir. Çalışma bu nedenle şairlerde kadim dönemlerden bu yana aranan bu hünerin hususiyetlerini konu edinmekte, bir meziyet olarak *icâzenin* şairlerde niçin bulunmasına önem verildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalede nitel araştırma yöntemlerinden belge analizi yöntemi kullanılarak *icâzenin* tanımı, türleri ve yöntemleri üzerinde durulmuş, verilen örneklerle bu türler arasındaki farklılıklar izah edilmiştir. Ayrıca *icâzenin* yine bedîhî olarak söylenen bir şiir türü olan *nakîzadan*, irticalen söylenese de öncesinde söylenmiş bir şiirden daha güzelini orta koyma saikiyle yazılan *mu'âraza* türü şiirlerden ayrıştığı yönlerine temas edilmiştir. Şairleri *icâze* istemeye sevk eden sebepler örnekler üzerinden incelemeye tabi tutularak *icâze* türü şiirlerin bir şairin başka bir şaire meydan okuması, meydan okuma olmaksızın şairliğini sınama isteği, şiirin devamı konusunda yardım talebi veya şairlerin aralarında şaka yollu atışması neticesinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Şiirinin devamını isteyen şairle (*müstecîz*) şiiri devam ettiren şair (*mücîz*) veya şairlerin söylediği beyitlerin muhteva analizi yapılarak aralarındaki farklılara işaret edilmiştir. *İcâze* türü şiirlerde şiire ekleme yapılmasını isteyen şairle şiiri devam ettiren şairin söylediği kesitlerin aynı uzunlukta olmadığı görülmüş, bunun sonucunda muhteva, vezin ve kafiye birliğini gerektiren *icâze* türü şiirlerin tarafların söylediği kesitler itibarıyla esnek bir yapısının olduğu sonucuna varılmıştır. Buna ilaveten bazı *icâze* örneklerinde vezin ve kafiyeğe bağlı kalınmasına rağmen konu değişiminin meydana geldiği de tespit edilen hususlardan biri olmuştur. İki veya daha çok şairin birlikte şiir inşâd etmesi şeklinde temayüz eden *icâzelerde* genelde edebî bir gayenin ön planda olmadığı müşahede edilirken bazı şairler ise ekleme yaptığı beyitlerde üslup açısından son derece zengin bir anlatım örneği sergilemişlerdir. Araştırmanın vardığı sonuçlar itibarıyla vurgulanması gereken bir başka husus öncesinde bir hazırlık yapmaya imkân vermemesi dolayısıyla *icâze* türü şiirlerin kısa şiirlerden meydana gelmesidir. Şairlerin farklı saiklerle söylemiş olduğu *icâze* örneklerinde vasıf, hiciv, gazel, şikâyet gibi farklı temaları işlemiş olmaları bu şiirlerle ilgili zikre değer bir başka özelliktir. Netice olarak *icâze* türü şiirler eskiden beri Arap toplumunda şairin gücünü ve maharetini gösteren, yaşanan ortamın edebî zevkini yansıtan, toplumun sosyokültürel yapısına dair önemli veriler ihtiva eden bir şiir türü olarak tebarüz etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili Belagati, Şiir, İcâze, Temlît, Mümâtene.

Giriş

Şairler Arap toplumlarında eskiden beri büyük bir ilgi ve değer görmüşlerdir. Onlara yaşadıkları toplumlarda değer kazandıran, dost ve ilim meclislerinde, işret ve eğlence ortamlarında aranan kişiler olmalarını sağlayan en önemli sebep, entelektüel bir kişilik olarak buldukları meclislerde konuşulan konulara muvafık, kimi zaman düşündürücü kimi zaman eğlendiren şiirler söyleyebilme yetenekleridir. *İcâze* de şairleri meclislerin vazgeçilmez unsuru kılan bir şiir türü olarak şairin bir başka şairin şiirini üzerinde düşünmeksizin aynı vezin ve kafiye de sürdürebilme, irticalen onun şiirine ekleme yapabilme becerisidir. Zira doğuştan şair, şairliği imtihana tabi tutulduğu zaman doğaçlama bir şekilde, kekeleyip bocalamadan talebi yerine getirebilen kişidir.¹

Toplumlarının bir kültür aktarıcısı ve tercümanı olan şairlerin söylemiş olduğu müstakil şiirler bu açıdan araştırmalara konu olsa da onların hazırcevap ve nüktedan kişilikleri de üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Modern dönemde yazılmış birkaç makale² dışında bırakılacak olursa araştırmanın konusunu oluşturan *icâzenin*, Arap Edebiyatının klasik ve modern döneme ait şiir eleştirisi ve belagat konularını içeren kaynaklarında birkaç pasaj ve tanımla sınırlı kaldığı görülmüştür. Modern dönemde *icâze* şiir türüne dair tesadüf edilmiş makalelerden biri Müzâhim Matar Hüseyin'in *el-İcâzetü's-Şi'riyye* adlı çalışmasıdır. Araştırmacı makalede *icâzenin* tanımı ve türlerine kısaca değindikten sonra bu şiirlerin ortaya çıkış sebeplerini irdelemiştir. *İcâze* yöntemlerinin ele alınmadığı söz konusu çalışmada ayrıca örnek olarak verilen şiirlerin muhteva analizi yapılmadığı görülmüştür. Konuyla ilgili olarak zikre değer bir başka çalışma Fahed Slouh'un *el-İcâze fi's-Şi'ri'l-Endelüsî* adlı makalesidir. Yazar makalesinde *icâzenin* tanımını yaptıktan sonra Endülüs şairleri arasında görülen *icâze* yöntemlerini ele almıştır. Tarafımızca yapılan bu araştırma ise zikri geçen çalışmaların içeriğini muhteva olmakla birlikte *icâzeyi* bütün türleriyle ele almasının yanında *icâzenin*, *mu'âraza* ve *nakîza* türü şiirlerden farkını ortaya koymasıyla, verilen şiir örneklerinin muhteva analiziyle bahsi geçen makalelerden ayrılmaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden belge analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda İbn Reşîk el-Şayrevânî'nin (öl. 456/1064) *el-Umde*'si, el-Muzaffer b. el-Fađl el-'Alevî'nin (öl. 656/1258) *Nađratu'l-İğrîd*'i gibi klasik kaynakların yanı sıra modern dönemde telif edilmiş olan belagat kaynaklarına da müracaat edilmiştir. Verdiği tanım ve örneklerle konuyu tafsilatlı bir şekilde ele almış tek kaynak olan Alî b. Zâfir'in (öl. 613/1216) *el-Bedâihu'l-Bedâih* adlı eseri, çalışmanın temel referans kitaplarından biri olarak bu konuda zikredilmesi gereken en önemli çalışmadır. Eyyûbîler Dönemi önemli devlet adamlarından tarihçi ve edip Ali b. Zâfir bu eserinde şairlerin irticalen söyledikleri şiirleri, edebî sözleri, nükteleri, latifeleri ve kendi hâtıralarını bir araya getirmiştir.³ Eser her ne kadar bütünüyle *icâze* konusuna hasredilmemiş olsa da

¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve's-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1982), 1/90.

² Müzâhim Matar Hüseyin, "el-İcâzetü's-Şi'riyye", *Mecelletü Külliyyeti'l-Fikhiyye Câmî'atü Kûfe* 4 (2007); Fahed Slouh, "el-İcâze fi's-Şi'ri'l-Endelüsî", *Al-Jinan* 12 (2019), 93-118.

³ Abdülkerim Özeydın, "Ali b. Zâfir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/459. Doğaçlama şiir söylemeyi ifade etmek adına bazı eleştirmenler *bedîhe* ve *irticâl* kavramlarını aynı anlamda kullanırken İbn Reşîk ve Ali b. Zâfir gibi edebiyatçılar *bedîhe* öncesinde kısa süreli de olsa bir düşünme olduğunu, *irticâlde* ise düşünme olmaksızın doğrudan cevap verildiğini ileri sürerek bu iki kavram arasında ayrıma gitmiştir. Söz konusu kavramsal ayrıma rağmen Ali b. Zâfir'in eserinde *icâze* kapsamında ele alınabilecek *bedîhe* ve *irticâl* örneklerinde net bir ayrıma gitmediği görülmüştür. Abdullah Esat Bağcı, "Arap Edebiyatında Bedîhenin Kavramsallaşma Süreci ve Müstakilleşme Sorunu Ali b. Zâfir'in Bedâi'u'l-Bedâih İsimli Eseri Örneği", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2023), 353.

müellifin konuyu müstakil bir bab başlığı altında ele alarak yaptığı tanımlamalar ve bu tür şiirlerin ortaya konuş yöntemlerine dair verdiği örnekler dolayısıyla bu konuda temel kaynak olarak temeyyüz etmektedir.

Çalışmamız *icâze* türü şiirlerin ortaya çıkışına zemin hazırlayan amilin her zaman şairlik hünerinin ve kudretinin sergilenmesi amacına matuf olmadığını, kimi zaman bir şairin şiirini devamını getirememesi dolayısıyla şairlerin birbirlerine yardımcı çerçevesinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca şair meclislerinin önemli eğlence unsuru olarak *icâzenin* şairlerin kendi aralarında şakalaşmasına yönelik ortaya çıkmış olması da çalışmanın vardığı sonuçlar itibariyle zikre değer bir başka husustur. Bu noktada şairleri *icâze* türü şiir söyleme sebeplerine geçmeden önce *icâzenin* tanımı ve türlerine, öncesinde yazılmış bir şiirden aynı muhteva, vezin ve kafiyede daha iyisini yazma amacına matuf yazılmış *mu'ârâza* türü şiirler ile bir meydan okuma şeklinde gerçekleşen *nakîza* türü şiirlerden ayırdığı hususlara değinmek yerinde olacaktır.

İcâzenin Tanımı ve Türleri

İcâze sözlük anlamı olarak birisinin su isteğini karşılamak, sulamak manasına gelmektedir.⁴ Arap şiirinde ise *icâze* iki farklı terim anlamıyla kullanılmıştır. İlki kafiye kusuruyla ilgili olup tanımı ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre kafiye harfi olan *revînin* sakin kılındığı *muḳayyed kafiyyede*, *revî* harfinden önceki harfin harekesini bir beyitte damme diğerinde fetha veya kesra olmasıdır.⁵ Bazılarına göre ise kafiye harfi olan *revî* harfinin mahreçleri birbirine uzak harflerde farklılaşmasıdır.⁶

İcâzenin, çalışmanın da konusunu oluşturan ikinci bir terim anlamı vardır. Bir şairin söylediği şiir kesitine aynı vezin ve kafiyede başka bir şairin ekleme yaparak şiiri devam ettirmesine de *icâze* denmektedir.⁷ Kelimenin sözlük anlamından hareketle bu şiir türünün özelliği bir şairin başka bir şairden şiirini beslemesini yani şiirini aynı muhteva, vezin ve kafiyede irticalen devam ettirmesini istemektedir. Bu noktada şiire *icâze* isteyen *müstecîz* olarak isimlendirilirken, *mücîz* ise bu talebe karşılık veren kişi olmaktadır. *İcâzede* başkasının şiirine yapılan bu ekleme bir kesite bir kesit (şatır), bir beyte bir beyit şekilde müsavi olabildiği gibi daha fazla veya daha az da olabilir.⁸

İcâze çoğu zaman bir şairin *bedîhî* şiir söyleme becerisini sergileyerek diğer şairleri galebe çaldığı şiirsel bir düello olarak ortaya çıkmaktadır. Şair muhatabından şiirine ekleme yapmasını isterken bir

⁴ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), "cevz", 1/272; Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), "cevz", 5/329.

⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, 1/97. İbn Kuteybe *revîden* önceki harekeli harfi *redif* olarak kabul ederken genel kabule göre *redif*, *revîden* önceki sakin harftir. Ebu'l-Hasen Sa'îd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat, *Kitâbu'l-kavâfi*, thk. Ahmed Râtib en-Neffâh (Beyrut: Dâru'l-Emâne, 1974), 21; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Kitâbu'l-kavâfi*, thk. Kenan Demirayak (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 1995), 17; Ebû Ali el-Hasen el-Ḳayrevânî İbn Reşîk, *el-'Umde fi meḥâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981), 1/167.

⁶ İbn Reşîk, *el-'Umde*, 1/166.

⁷ İbn Reşîk, *el-'Umde*, 1/89; Ya'kûb Emîl Bedî, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi'lmi'l-'arûd ve'l-kâfiye ve funûnu's-şî'r* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991), 16; İn'âm Fevâl 'Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006), 30; Muhammed 'Azzâm, *el-Muṣṭalahu'n-naḳdî fi't-turâsi'l-edebî* (Beyrut: Dâru's-Şarkî'l-'Arabî, 2010), 14.

⁸ Müellifin Câhiliye'den yaşadığı döneme kadarki serdettiği *icâze* örnekleri, türleri ve arasındaki farklara dair bk. Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Zâfir b. el-Hüseyn el-Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, thk. Mustafa Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007), 42-161.

bakıma onun şiirsel kabiliyetine meydan okumakta, bu teklifi şiirdeki kudretini göstermek için bir araç olarak kullanmaktadır. İki veya daha çok şair arasında meydana gelen bu şiirsel atışmada her ne kadar taraflar eşit gibi görünse de şiire başlayan şairin öncesinde düşünsel hazırlık yapabilmesi onu rakibine göre daha avantajlı kılmaktadır.⁹ Bununla birlikte şiirin mecrası muhatabının söylediği şatır veya beyitlere göre cereyan edeceğinden tam bir hazırlık hali de mümkün değildir. Şiir düellosuna davet edilen *mücîz* yani şiiri devam ettirmesi istenen şair bu rekabetten galip çıkacak olursa bu onun şiirdeki kudret ve maharetinin mutlak bir göstergesi kabul edilir. *İcâzenin* bu yönü Arap şiirinde görülen bir başka rekabet şekli *mu'âraza* türünü akla getirirse de aralarındaki benzerlik şairlerin birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmasıyla sınırlıdır. *Mu'âraza* türü şiirlerde meclis birliği olmayıp farklı zaman diliminde yaşamış iki şairden halef olanın selefının yazdığı şiire aynı vezin, kafiye ve muhtevada daha güzelini ortaya koymak için şiirini telif ettiği görülmektedir.¹⁰

Emevîler Dönemi'nde ortaya çıkmış olan ve kabilelerin birbirlerini hicvettikleri ve kendilerini övdükleri *nekâiz* şiir türünde irticalen ve aynı mecliste şiir söyleme durumu söz konusu olsa da *nakîzalar* bir başka şiire yapılan reddiye mahiyeti taşıdığı için bu yönüyle *icâze* türü şiirden ayrılmaktadır.¹¹ Zira *icâzelerde* şiirin beraberce inşası söz konusu olduğu gibi şairleri şiir söylemeye sevk eden saik her zaman rakibini alt etmek olmayabilir. *Nekâiz* şiir türünün *icâzeden* farkına dair şu örneği vermek oldukça yerinde olacaktır. Anlatıya göre Cerîr b. Atıyye (öl. 110/728 [?]), Ferezdağ (öl. 114/732) ve Ahtal (öl. 92/710-11) Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın (öl. 86/705) huzurunda bir araya gelmiştir. Halife, şairlerden kendilerini öven bir beyit söylemelerini istemiş, kendisini en güzel şekilde övene 500 dinar ödül vadetmiştir. Kendisini ölüme benzeten Cerîr, diğer meslektaşlarına nazaran Halifenin daha fazla beğenisini kazanarak ödülü elde etmiştir. Ferezdağ, Ahtal ve Cerîr'in söylediği beyitler sırasıyla şu şekildedir:¹² [Vâfir]

وَفِي الْقَطْرَانَ لِلْحَرِيِّ شِفَاءُ

أَنَا الْقَطْرَانَ وَالشُّعْرَاءَ جَرَّبِي

أَنَا الطَّاعُونَ لَيْسَ لَهُ دَوَاءُ

فَإِنْ تَكُ زَمِيلَةً فَإِنِّي

وَلَيْسَ لِهَارِبٍ مِنْهُ نَجَاءُ

أَنَا الْمَوْتُ الَّذِي آتَى عَلَيْكُمْ

Ben katranım, şairler ise uyuza yakalanmış hastalar. Katranda uyuzlar için şifa vardır.

Sen yük hayvanının üzerindeki kırba (katran) olsan da ben şifası olmayan vebayım.

⁹ İbn Reşîk, *el-'Umde*, 1/203.

¹⁰ Emîl Bedî, *el-Mu'cem*, 412. Bir şiire yapılan ekleme çerçevesinde Osmanlı döneminde kullanıldığı şekliyle *taşîr* de *mu'araza* türü şiir kapsamında değerlendirilebilir. *Taşîr*; "şairin başkasına ait bir şiiri alarak bu şiirin her bir beytindeki sadr kısmına kendinden bir acuz, acuz kısmına ise kendinden bir sadr ekleyip, vezni ve kafiyeyi de muhafaza ederek şiiri yeniden kaleme almasıdır" şeklinde tarif edilmiştir. Ahmed Mañlûb, *Mu'cemu nakdi'l-'arabiyyi'l- kadîm* (Bağdat: Dâru'ş-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-'Amme, 1989), 1/241; Mücahit Küçüksarı, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde *Taşîr*", *Marife* 15 (2015), 205.

¹¹ Ahmed eş-Şâyib, *Târîhu'n-nekâid fi'ş-şi'ri'l-'arabi* (Kahire: Mektebetü'n-Nahda el-Mısıriyye, 1954), 8; İsmail Durmuş, "Hiciv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/448.

¹² Ezdî, *Bedâ'u'l-bedâih*, 11.

Ben ancak size doğru gelmekte olan ölümüm. Ondan kaçan için bir kurtuluş yoktur.

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere şairler her ne kadar aynı vezin ve kafiyede, konu *hiciv* ve *fahr* olmak üzere aynı muhtevaya sahip dizeleri irticalen söylemiş olsalar da burada amaç şiiri sürdürmek değil rakibin söylediği şeyi çürüterek onu mağlup etmeye çalışmaktır. Her zaman olmasa da *icâzede* de görülen bu rekabet onun *nakîza* ile ortak yanlarından birini oluşturmaktadır.

Yukarıda olduğu gibi irticalen söylenmiş olan bazı *nakîzalar* hariç tutulacak olursa *icâzelerde* şairin hazırcevaplığı, kıvrak ve nüktedan zekâsı ön plandayken söz konusu edilen diğer şiir türlerinde öncesinde ciddi bir hazırlık ve düşünme imkânı vardır. Bundan dolayı *icâzeler* iki veya daha çok şairin beraberce ortaya koyduğu, daha ziyade muhataba mukabelede bulunmayı amaçlayan, edebî gayenin çok da ön planda tutulmadığı kısa şiirlerden meydana gelmekte *muâraza* ve *nakîza* türü şiirler ise çoğunlukla bunun tam tersi bir durumda tezahür etmiştir. Zira *hiciv* şiir türü içerisinde değerlendirilen *nakîzalar*dan birçoğu klasik kaside yapısına sahip olup *nesîb*, *hiciv*, *fahr* gibi bölümlerden oluşmaktadır. Ayrıca *münâkazât* ile Câhiliye'deki yalın ve kısa hicvin yerini uzun, özentili ve tumturaklı *hiciv* şiirleri almıştır. Rakibin belirlediği kafiye uymak zorunda kalındığı ve şiir uzadıkça kafiye bulmak zorlaştığı için *nakîzanın* uzun oluşu da bir başarı ölçütü sayılmıştır.¹³

İcâzenin karşılıklı söylenen şiir kesitlerine göre farklı isimlendirmeleri mevcuttur. Bunlardan biri sözlük anlamı olarak sıvamak manasına gelen *temlît*¹⁴ olup bu tür, Türk Edebiyatı'nda halk ozanları arasındaki âşık atışmasına benzer bir şekilde iki veya daha çok şairin bir araya gelip bir cümle, bir veya iki beyit söyleyerek bir konu hakkındaki fikirlerini yarıştırmasıdır. Bu buluşmada kelimenin sözlük anlamı olan sıvamak manasının işaret ettiği gibi iki veya daha çok şair beraber bir şiir inşa etmektedirler. Sıvası (söyleyecek sözü) biten şair atışmanın mağlubu olurken son sözü söyleyen şairin bu galibiyeti onun şiir söylemedeki maharetinin ve üstünlüğünün tescili olmaktadır.¹⁵

Eğer iki şair arasındaki atışma her birinin birer şatır söylemesi şeklinde cereyan ediyorsa bu *temlîtin* bir çeşidi *mümâtene* olarak adlandırılmaktadır.¹⁶ Aşağıda *mümâtene* türüne ait örnekte İmruülkays b. Hucr (öl. 540 [?]), et-Tev'emu'l-Yeşkurî olarak bilinen Hâris b. Katâde (öl. ?/?) ile karşılaşınca övündüğü kadar şairse şiirini devam ettirmesini isteyerek ona meydan okumada bulunmuştur. Bahsi geçen şiirsel atışmaya İmruülkays şöyle başlamıştır:¹⁷ [Vâfir]

أَحَارُ تَرَى بُرَيْقًا هَبَّ وَهَنَا

Ey Hâris! Geceleyin parlayan o ışıltıyı görüyor musun?

Hâris:

كَنَارٍ مَجُوسٍ تَسْتَعْرِ اسْتِعَارًا

Mecûsi'nin ateşinden ödünç almış gibi

İmruülkays:

أَرْقَتْ لَهُ وَنَامَ أَبُو شَرِيحٍ

Ebü Şureyh uyumuş iken ben geceyi onun için uykusuz geçirdim.

¹³ Nihat Mazlum Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021), 75; Turgay Gökgez, "Arap Şiirinde Nakîza Türü", *Nüşha* 51 (2020), 35; İsmail Durmuş, "Şiir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/149.

¹⁴ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, "Milt", 2/165; Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, thk. Muhammed Na'îm el-'Araksûsî (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 2005), "Milt", 688.

¹⁵ İbn Reşîk, *el-'Umde*, 2/91-92; el-Muzaffer b. el-Fađl el-'Alevî, *Nađratu'l-İğrîd fi nuşrati'l-ğarîd*, thk. Nuhâ Arif el-Hasen (Beirut: Dâru Sâdir, 1995), 194.

¹⁶ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 112.

¹⁷ İmruülkays, *Dîvânu İmri'l-Kays*, thk. İbrâhîm Ebû'l-Fađl (Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, 1984), 147-149.

Hâris:

إِذَا مَا قُلْتُ قَدْ هَدَأُ اسْتَطَارًا

Söndü dediğimde (ışığı) tekrar yayıldı.

İmruülkays:

كَأَنَّ هَزِيهَ لَوْرَاءِ غَيْبٍ

Sanki onun sesi görünmeyenin ardında

Hâris:

عِشَارٌ وَلَهُ لَأَقْتُ عِشَارًا

Bir araya gelmiş, kaybettiği yavrusunu arayan develerin böğürtüsü gibidir.

İmruülkays:

فَلَمَّا أَنْ دَنَا لَقَفَا أُصَاخٍ

Uzah beldesinin sırtlarına yaklaştığı zaman

Hâris:

وَهتَ أَعْجَازُ رِيْقِهِ فَحَارًا

Geç gelen bulutlar ilk yağmurunu bolca indirdi, dönüp ardından tekrar yağdı bardaktan boşanırcasına.

İmruülkays:

فَلَمْ يَتْرُكْ بَدَاتِ السَّرِّ طَبِيًّا

Zâtî's-Sır'da ne ceylan bıraktı,

Hâris:

وَلَمْ يَتْرُكْ بِجِلْهَتِهَا حَمَارًا

Ne de o vadinin kenarında bir yaban eşeği.

Görüldüğü üzere iki şair sırayla birer şatır söyleyerek vâfir vezninde tabiat tasvirini içeren bir şiiri beraberce inşa etmişlerdir. Teşbih sanatının hâkim olduğu bu şiirde gecenin bir vakti şimşeğin çakması, gök gürültüsü ve ardından bulutların bolca yağmur indirmesi mübalağalı bir üslupla tasvir edilmiştir. Şiire bakıldığında iki şairin de birer şatır söylemesiyle şairler arasındaki şartlar eşitmiş gibi gözükse de et-Tev'emu'l-Yeşkurî'nin cevabı beyitlerin hep ikinci şatır ('acz) olarak geldiğinden o, şiir boyunca İmruülkays gibi sadece vezni değil aynı zamanda kafiyeyi de gözetmek zorunda bırakılmıştır. Üstelik şiire başlayan İmruülkays'ın şiirinin mazmununa dair olası bir zihni hazırlığı da göz ardı edilmemelidir. Bütün bu dezavantajlarına rağmen Hâris'in muhtevaya uyumlu bir şekilde şiiri devam ettirmiş olması onun şiirdeki kudretini ispat eder niteliktedir. Nitekim Hâris b. Kâtade'nin dizeleri İmruülkays'ın dizelerinden daha şairane olarak değerlendirilmiş, bu atışmanın sonrasında İmruülkays'ın da bundan sonra herhangi bir şairle rekabete girmeyeceğine dair kendisine söz verdiği ifade edilmiştir.¹⁸

Ebû Temmâm (öl. 231/846) ile Dîkûlcin (öl. 235/850) arasında geçen şu diyalog da *mümâtene* türüne güzel bir örnek teşkil etmektedir.¹⁹ Bir gün Ebû Temmâm oyun oynamakta olan Dîkûlcin ile karşılaşır ve söylendiği gibi şair ise ondan aşağıdaki şatırın devamını getirmesini ister: [Hafif]

فَرَقُوا بَيْنَ مَنْ أَحَبَّ وَبَيْنِي

(O ayıplayanlar) benimle sevdiğimin arasını açtılar.

Bunun üzerine Dîkûlcin “bu arayışı uzak mı kılayım yoksa yakın mı?” diye sorunca Ebû Temmâm önce uzak kılmasını ister. O da beyti şöyle tamamlar:

¹⁸ İbn Reşîk, *el-'Umde*, 1/203; İmruülkays, *Dîvânu İmrî'l-Kays*, 149.

¹⁹ Ezdî, *Bedâ'u'l-bedâih*, 46.

مِثْلُ بَعْدِ السَّمَاءِ وَالْفَرْقَدَيْنِ

Arcturus yıldızı ile kutup yıldızı arasındaki mesafe gibi.

Ebû Temmâm yakın kılmasını da isteyince Dîkûlcin'in cevabı şu şekilde olur:

مِثْلُ مَا بَيْنَ حَاجِبِي وَعَيْنِي

Kaşımın gözüm arasındaki mesafe gibi.

Temlîtte eğer iki şair bir tam beyit söyleyerek aşık atıyorlarsa buna *infâd* denir.²⁰ Aşağıda Ka'b b. Zühayr (öl. 24/645 [?]) ile babası Zühayr b. Ebî Sülmâ (öl. 609 [?]) arasındaki atışma bu türe örnek olarak gösterilebilir. Rivayete göre şiirde meleke sahibi olmadan küçük yaşta uluorta söylediği şiirler nedeniyle ayıplanacağı endişesiyle Zühayr oğlunu şiir söylemekten menetmiş, hatta bu sebeple onu dövmüş ve hapsedmiştir. Kendisini bırakmasından sonra yine şiir söylemeye devam ettiğini duyan Zühayr, Ka'b'ın peşine takılmış; yakaladığı yerde ona iyi bir ders vermek ve şairliğini sınamak için şiirini devam ettirmesini ondan istemiştir. Atışmanın sonunda Ka'b'ın şiir söylemedeki maharetini gören Zühayr bu hadiseden sonra oğlunu şiir söyleme konusunda serbest bırakmıştır. Aşağıdaki şiirin tek rakamlı beyitleri Zühayr'e ait olup çift rakamlı beyitler ise oğlu Ka'b'a aittir. Şiirin ilk dört beyti deve tasviriyle ilgilidir. Zühayr beşinci beyitle birlikte Ka'b'ı zorlamak adına konuyu değiştirerek devekuşu tasvirine geçmiştir.²¹ [Tavîl]

تَحَبُّ بَوَصَالِ صُرُومٍ وَتَعْنِقُ	وَإِنِّي لَتُعَدِّبُنِي عَلَى أَلْهَمِ جَسْرَةٍ	1
وَأَثَارِ نَسْعِيهَا مِنَ الدَّفِّ أَبْلَقُ	كَبْنِيَانَةَ الْفَرِّيِّ مَوْضِعِ رَحْلِهَا	2
إِذَا مَا عَلَا نَشْرًا مِنَ الْأَرْضِ مَهْرَقُ	عَلَى لَأَحِبِّ مِثْلِ الْمَجْرَةِ حَلْتَهُ	3
جَمِيعٍ إِذَا بَعَلُوا الْحَزُونََةَ أَفْرَقُ	مَنْبِرٍ هَدَاهُ لَيْلَهُ كَنْهَارَهُ	4
حَبَاءٍ عَلَى صَقْبِي بَوَانٍ مَرُوقُ	وَزَلَّ بَوَعَسَاءِ الْكَثِيبِ كَأَنَّهُ	5
سَمَاوَةَ قَشْرَاءِ الْوُظَيْفَيْنِ عَوْهَقُ	تَرَاحَى بِهِ حُبُّ الضَّحَاءِ وَقَدْ رَأَى	6
لَدَى مَنَنْجٍ مِنْ قَيْضِهَا الْمُتَفَلِّقُ	تَحَنُّ إِلَى مِثْلِ الْحَبَابِيرِ جَثْمُ	7
وَعَنْ حَدَقٍ كَالنَّخِخِ لَمْ يَتَفَتَّقُ	تَحَطَّمَتْ عَنْهَا قَيْضُهَا عَنْ خِرَاطِمِ	8

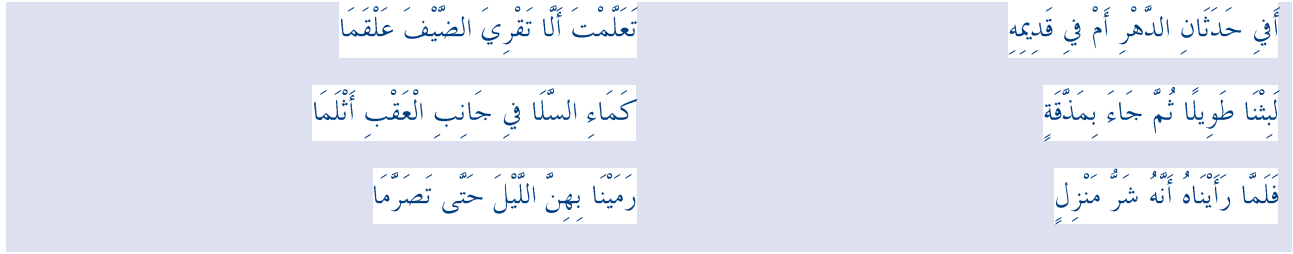
1. Hızlı adımlarla seyreden bir devenin dert ortağım olduğu, minnet borcu olmayan, diyar diyar gezen biriyim.
2. (Devenin) havutu bir bedevînin evi gibi (kocaman), karnının iki tarafı kayış izlerinden dolayı alacalı.
3. Yerden yüksek genişçe bir yol üzerinde (yürüdüğünde) o yolu samanyolu gibi bembeyaz tasavvur edersin.
4. Bütün (yolcular) sarp yokuşlara tırmandığında yolları zorlaşıp farklılaşırken onun yolu aydınlık, gecesini gündüzü gibidir.
5. Kum tepelerinde sanki kazıklara bağlanmış, girişinde perde olan bir çadır gibi durur.
6. Kuşluk vakti beslenmek arzusuyla başını uzattı. Ona bakan onu bacakları tüysüz, boynu uzun bir cisim olarak gördü.
7. Çatlayan yumurtaların üzerine tünemiş Toy kuşu gibi çıktığı (vatanını) özlemekte.
8. Yumurtası parçalandı, gagası ve suçiçeği gibi gözükken henüz açılmamış gözleri belirdi.

²⁰ Ezdî, *Bedâi 'u'l-bedâih*, 128; Maṭlûb, *Mu'cemu naḳdi'l-'arabiyyi'l- kadîm*, 1/246.

²¹ el-'Alevî, *Naḳratu'l-iğrîd fi nuşrati'l-kaḳîd*, 200-203; el-A'lem eş-Şentemerî, *Şi'ru Zühayr b. Ebî Sülmâ*, thk. Fahreddin Kabâve (Beirut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1980), 254-258. (Şiirdeki bazı kelime tercihlerinde Fahreddin Kabâve tahkiki esas alınmıştır.)

Yukarıdaki şiir ağırlıklı olarak teşbihlerden yararlanılarak devenin ve devekuşunun tasvirinin yapıldığı klasik Câhiliye şiirini yansıtmaktadır.²² Çöl hayatının vazgeçilmez unsuru olan deve, yapılan uzun ve yorucu yolculuklar, bedevi çadırları, civarda yaşayan devekuşu, toy kuşu gibi hayvanlar, Câhiliye Dönemi şiirinin tematik unsurları olarak şiirde yer almıştır. Her iki şairin de muhtevaya uyumlu bir şekilde beyitlerini söylediği görülürken Ka^cb b. Züheyr altıncı beyitte kafiye harfi olan *revîn*in harekesini dammeden kesreye çevirmek suretiyle *ikvâ* kafiye kusuru yapmıştır.²³

İcâze iki kişi arasında olduğu gibi daha fazla şair arasında da gerçekleşebilir. Aşağıda verilen örnekte üç şairin her birinin irticalen birer beyit söyleyerek beraberce bir şiir söyledikleri görülmektedir. Anlatıya göre Emevîler dönemi önemli şairlerinden Şebîb b. Bersâ, (öl. 100/718) Artae b. Züfer (öl. 86/705) ve Uveyf el-Kavâfi (öl. ?/?). Alkame adında zengin bir adama misafir olmuşlar, Alkame cimriliğinden dolayı misafirlerine ikram için hayvan kesmeyip sadece suyla karıştırılmış süt verince hemen oradan ayrılmışlar ve ardından onu hicveden üç beyitlik bir şiir söylemişlerdir.²⁴ [Tavîl]

Misafire ikram etmemeyi yeni mi öğrendin yoksa eskiden beri mi (böylesin) ey Alkame!

Uzunca bir müddet (misafir olarak evinde) kaldık, sonra bize kaba dökülen ceninin suyuna benzer sulandırılmış bir şey getirdi.

Onun en kötü ev olduğunu anlayınca onu attık ve gecenin bitmesini beklemeden (oradan ayrıldık).

Şiirin ilk beyti Şebîb b. Bersâ'ya aittir. Şebîb bu beyitte Alkame'nin Araplarda benzeri görülmemiş cimriliğinden dolayı istifhâm-ı tevbîhî üslubuyla hayretini ifade etmekte ve onu bu cimriliği sebebiyle ayıplamaktadır. İkinci beytin sahibi Artae ise Alkame'nin misafirlere ikram ettiği su katılmış sütü cenin suyuna benzeterik ikramın küçük bile olsa hoş ve temiz olmayışını betimlemektedir. Uveyf de misafire değer verilmeyen böylesi bir evden sabahı beklemeden gecenin bir yarısı ayrıldıklarını ifade ederek şiiri tamamlamıştır.

Temliḡ, infâd gibi *İcâze* türleri, verilen örneklerle açıklandıktan şairleri *icâze* türü şiir söylemeye yöneltten âmillere değinmek yerinde olacaktır.

Şairlerin İcâze Türü Şiir Söyleme Sebepleri

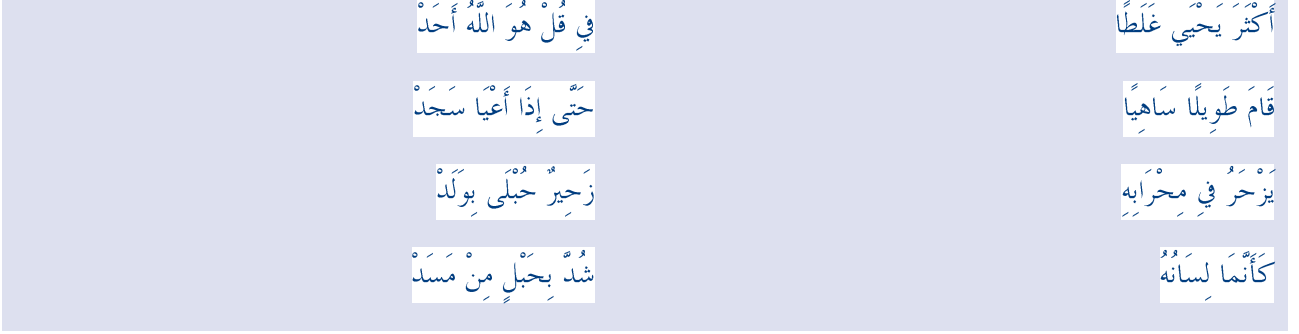
İcâze örneklerinin birçoğuna şairlerin bir araya geldiği dost meclislerinde, iŖret ve eğlence ortamlarında tesadüf edildiği görülmektedir. Çoğu zaman muhatabı istihza amacıyla ortaya konan bu şiirler şairlerin nüktedan ve esprili kişiliklerini yansıtmaları itibarıyla önemlidir. Aşağıdaki şiir dört şair tarafından meydana getirilen *icâzenin* bu türüne örnek teşkil etmektedir. Rivayete göre

²² Teşbih, Muallakat şiirlerinde en çok kullanılan sanat olarak değerlendirilmiştir. Ali Eminoğlu, Şekil ve Muhteva Yönünden Muallakât Kasideleri (Konya: Aybil Yayınları, 2017), 89.

²³ Kafiye kusurları için bk. el-Aḡfeş el-Evsaḡ, *Kitâbu'l-kavâfi*, 46-76; İbn Reşîk, *el-'Umde*, 1/262-275.

²⁴ Ezdî, *Bedâi 'u'l-bedâih*, 146.

Ebû Nüvâs (öl. 198/813 [?]), Müslim b. Velîd (öl. 208/823), el-Huseyn b. Dahhâk (öl.250/864) ve İbnü'l-Ahnef (öl. 192/808) yanlarında Yahyâ b. Muâz (öl. 258/872) olduğu halde beraber gezintiye çıkmışlar, akşam namazı vakti girince namazı kıldırmak için Yahyâ b. Muâz'ı imamete geçirmişlerdir. Muâz namazda Fatiha suresini okumayı unutup doğrudan zammı sureye geçerek İhlas suresinin ilk ayetinde de şaşırınca ne yapacağını bilememiş, bunun üzerine cemaat namazını bozmuş ve ardından şu şiiri inşâd etmişlerdir:²⁵ [Recez Meczû]

Yahya “De ki O Allah bir tektir” ayetinde hatayı çoğalttı.

Ne okuyacağını bilemeyerek uzunca bir süre bekledi, ta ki bu durum onu takatsiz bıraktı ve secdeye gitti.

Mihrabında, çocuğunu doğuran bir hamile (gibi) inliyor.

Dili urgandan yapılmış bir iple bağlanmış gibi.

Yukarıdaki şiirin ilk beyti Ebû Nüvâs'a aittir. Ebû Nüvâs, Yahyâ Muâz'ın Fatiha suresini okumayı unuttuktan sonra İhlas suresi gibi kolay ve kısa bir surede de yanılmasıyla hata üstüne hata yaptığını ifade ederek bu durumu alaya almıştır. Müslim b. Velîd ikinci beyitle onun şaşkınlığını izah etmektedir. İbnü'l-Ahnef ise üçüncü beyitte Muâz'ın dilinin tutulup garip sesler çıkarmasını çocuğunu doğuran hamile kadının çıkardığı seslere benzetmiştir. Dahhâk da dördüncü beyitte yine benzetme yoluyla bu durumu örneklendirmektedir. Yukarıdaki hadiseden yola çıkarak eski Arap toplumunda genelde şiirin, özelde ise *icâzenin* insanların duygu ve düşüncelerinin aktarımında oynadığı rolün yansıra eğlencelerinin de esasını teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Şairlerin sultanlar ve vezirlerle bir arada bulunduğu meclisler şairlik maharetlerinin sergilendiği, dolayısıyla *icâze* örneklerine sıkça tesadüf edilen ortamlardır. Büveyhî veziri İbnü'l-Amîd (öl. 360/970) ve meclisinde bulunan dönemin önde gelen edip ve şairlerin aşağıdaki atışması *icâzenin* bu hususiyetine dair güzel bir örnektir. Rivayete göre İbn Fâris (öl. 395/1004), İbn Hindû (öl. 423/1032), Ebü'l-Hasen el-Bedîhî (öl. 380/990) ve Ebû Abdillâh et-Taberî (öl. ?/?) meclisinde buldukları İbnü'l-Amîd'in teklifiyle kendilerine ikram edilen ağaç kavununu tasvir eden bir şiiri beraberce söylemiştir. Beş şairin katkısıyla ortaya çıkan şiire İbnü'l-Amîd şu şekilde başlamıştır:²⁶ [Tavîl]

²⁵ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 156.

²⁶ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 160.

وَأَتْرَجَةٌ فِيهَا طَبَائِعُ أَرْبَعٍ

Ağaç kavununda dört özellik vardır.

İbn Hindû şiirin ilk beytinin musarra^c beyit olmasına özen göstererek ağaç kavunun dört özelliğinden birini zikretmek suretiyle şiire şu şekilde devam etmiştir:

وَفِيهَا فُنُونٌ لِلْهُوِّ وَالشَّرْبِ أَجْمَعِ

Onda eğlence ve içme sanatının tamamı vardır.

İbn Fâris rengine dikkat çekerek bir diğer özelliğini söylemiştir:

يُشَبِّهُهَا الرَّائِي سَبِيكَةَ عَسَجَدٍ

Ona bakan onu altın külçesine benzetir.

Ebu'l-Hasen el-Bedîhî ise meyvenin bir başka özelliği olan kokusunun güzelliğine vurgu yapmıştır:

عَلَى أَنَّهَا مِنْ فَاةِ الْمِسْكِ أَضْوَعُ

Onun kokusu misk faresinden daha hoştur.

Taberî diğer şairlerden farklı olarak tek şatır değil de tam bir beyit olarak söylediği kısımda meyvenin renginin aşktan dolayı sararmadığı ifade ederken âşıkların yaşadıkları halden dolayı renklerinin sararıp solduğuna dikkat çekmiş, bununla birlikte sarılık vasfına sahip iki şeyin

birbiriyle olan birlikteliğine değinmiştir:

وَمَا أَصْفَرَ مِنْهَا اللَّوْنُ لِلْعَشْقِ وَالْهُوَى وَلَكِنْ أَرَاهَا لِلْمُحِبِّ تَجْمَعُ

Rengi aşktan ve sevdadan dolayı sararmadı, fakat ben onun sevenleri bir araya getirdiğini görüyorum.

İcâze çoğu zaman aynı mecliste bulunan şairlerin kendilerine ait beyitlerle atışması olarak gerçekleşse de icâzenin bazen başka bir şaire ait şiirin veya seçili bazı beyitlerinin devam ettirilmesi şeklinde de gerçekleştiği görülmektedir. Genelde devlet büyüklerinin meşhur şairlerin bazı beyitlerine icâze istemesiyle ortaya çıkan bu türe, Seyfüddevle el-Hamdânî (öl. 356/967) ve Mütenebbî (öl. 354/965) arasında gerçekleşen şu hadise örnek olarak gösterilebilir. Seyfüddevle Mütenebbî'ye gönderdiği elçisiyle İbnü'l-Ahnef'e ait iki beyitlik şiire icâze istemiştir:²⁷ [Mütekârib]

وَحَظِّي فِي سِتْرِهِ أَوْفَرُ

أُمِّي تَخَافُ انْتِشَارَ الْحَدِيثِ

نَظَرْتُ لِنَفْسِي كَمَا تَنْظُرُ

فَإِنْ لَمْ أَصْنَهُ لُبْقِيَا عَلَيْكَ

Aramızdaki konuşmanın yayılması konusunda benden mi korkuyorsun? Benim o sırrın gizlenmesi konusunda nasibim daha çoktur.

Ben onu sana olan sevgimi baki kılmak için korumamış olsam (ki bu olacak şey değildir). Kendimi senin yerine koymuşum ben.

Mütenebbî'nin aynı vezin ve kafiyyede şiire cevabı şu şekilde olmuştur:²⁸

²⁷ Ebü'l-Bekâ el-‘Ukberî, *et-Tibyân fi şerhi'd-dîvân*, nşr. Kemal Tâlip (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 2008), 2/90.

²⁸ ‘Ukberî, *et-Tibyân fi şerhi'd-dîvân*, 2/90-92.

وَسِرِّكَ سِرِّي فَمَا أَظْهَرُ	رِضَاكَ رِضَايَ الَّذِي أَوْثَرُ	1
وَأَمْنِكَ الْوَدَّ مَا تَحْذَرُ	كَفْتِكَ الْمَرْوَأَةَ مَا تَتَّقِي	2
إِذَا أَنْشَرِ السِّرَّ لَا يُنْشِرُ	وَسِرِّكُمْ فِي الْحَشَا مَيِّتٌ	3
وَكَاتَمَتِ الْقَلْبَ مَا تُبْصِرُ	كَأَنِّي عَصْتُ مَقَلَّتِي فِيكُمْ	4
مِنَ الْغَدْرِ وَالْحَرِّ لَا يَغْدِرُ	وَإِفْشَاءُ مَا أَنَا مُسْتَوْدَعٌ	5
فَإِنِّي عَلَى تَرْكِهَا أَقْدَرُ	إِذَا مَا قَدَرْتُ عَلَى نَظْقَةٍ	6
وَأَمْلِكُهَا وَالْقَنَا أَحْمَرُ	أَصْرَفُ نَفْسِي كَمَا أَشْتَهِي	7
وَأَمْرِكَ يَا خَيْرَ مَنْ يَأْمُرُ	دَوَائِكَ يَا سَيْفَهَا دَوْلَةٌ	8
فَلْبَاهُ شِعْرِي الَّذِي أَذْخِرُ	أَتَانِي رَسُولُكَ مُسْتَعَجِلًا	9
لِلْبَاهِ سَيْفِي وَالْأَشْقَرُ	وَلَوْ كَانَ يَوْمَ وَغَى قَاتِمًا	10
فَإِنَّكَ عَيْنَ بَهَا يَنْظُرُ	فَلَا غَفَلَ الدَّهْرُ عَنْ أَهْلِهِ	11

1. Hoşnutluğun benim tercihim olan hoşnutluktur, sırrın benim sırrımdır. Bu yüzden onu açığa çıkarmam.
2. (Sahip olduğum) mertlik korktuğun şey hakkında sana yeterli gelmiş, sana olan sevgim çekindiğin şey konusunda sana güven vermiştir.
3. Sırrınız içimde ölü (gibi) saklıdır. Sırların açığa çıkarılacağı (kıyamette) bile senin sırrın açığa çıkmayacak.
4. Gözüm sizinle ilgili olan o hususta söz dinlemedi (görmekten kaçındı) ve gördüğü şeyi kalpten gizledi.
5. Bana emanet edilen şeyi ifşa etmek kalleşliktir. Yiğit kimse ise kalleşlik yapmaz.
6. Konuşmaya kadir olduğum durumda onu terk etmeye daha muktedirim. (Susmak konuşmaktan daha kolaydır)
7. Ben kendimi istediğim şekilde yönlendirir ve ona malik olurum mızrak (kandan dolayı) kırmızı olduğunda bile.²⁹
8. Devletin daim olsun ey Seyfüddevle! Emrini yerine getireceğim ey emredenlerin en hayırlısı!
9. Elçin bana aceleyle geldi, saklı hazinem şiiirim de onun isteğini yerine getirdi.
10. Eğer çetin bir savaş olsaydı (o savaşa çağrılmış olsaydım) kılıcım ve sarı (atım) ona da icabet ederdi.
11. Çağlar, ehlinden gafil olmasın. Çünkü sen onun gözüsün.

Mütenebbî ile Seyfüddevle arasındaki bu şiirsel yazışma, muhtemelen Mütenebbî'nin Seyfüddevle ile beraberken muttali olduğu sırrının, ikilinin yolları ayrıldıktan sonra sırrın ifşasına yönelik Seyfüddevle'nin duyduğu endişe nedeniyle gerçekleşmiştir. Şiirde, diğer icâze örneklerinden farklı olarak Mütenebbî'nin muhatabına uzunca sayılabilecek bir cevapla

²⁹ Mütenebbî, savaştaki yiğitliği ve korkusuzluğuna işaretten ölümle tehdit edilse bile hiçbir gücün o sırrı kendisinden almaya güç yetiremeyeceğini vurgulamaktadır.

mukabelede bulunduğu görülmektedir. Şiir konu olarak eski dostların dostluklarının bir nişanesi gereği aralarındaki sırları koruyacaklarına dair karşılıklı güven tazelemelerini içermektedir. Bununla birlikte şair karakteristik özelliği olan, fahr ve medih temalarını iç içe kullanıp usta olduğu temalarla konuyu genişletmiştir.

İcâze bazen başkasının şiirinde geçen bir beyte alternatif sunmak veya öncesine ekleme yapmak şeklinde de gerçekleşebilir. Aşağıda geçen icâze örneğinde olduğu gibi, bir adamın çocuklarını sünnet ettirmesi üzerine söylediği şiirde geçen bir beytin öncesine Ebû Bekr el-Aydî'nin (öl. 580/1185) yaptığı ekleme buna örnek olarak gösterilebilir. Aydî daha önce geçen icâze örneklerinden farklı olarak söylenen beytin sonrasına değil öncesine ekleme yaparak şiiri tamamlamıştır. Adamın söylediği şiirde geçen beyit şu şekildedir: ³⁰[Kâmil]

كَذْبَالَةَ الْمِصْبَاحِ يَقْضِي قَطْعَهَا
عِنْدَ الْحُمُودِ لَهَا بِقُوَّةِ نَارِهِ

Ateşinin kuvveti sönmek üzere olan lambanın fitili gibi onu kesmek gerekir.

Ebû Bekr el-Aydî'nin beytin öncesine yaptığı icâze şöyledir:

أَخَذَ مِنَ الْعُضْوِ الشَّرِيفِ قَضَى لَهُ
التَّأْتِيرُ فِيهِ بِمَقْتَضَى إِثَارِهِ

O mübarek uzuvdan (bir parça) almak, tercihi gereğince onda bir tesir meydana getirir.

Arap kültüründe şiir eskiden beri ayrıcalıklı konuma sahip olduğu için şairlik, cariyeler de bile onların şair olmayanlara tercih edilmesinde bir etken olmuştur. Şiirde meleke sahibi olmanın bir göstergesi olarak icâze de cariyelerde aranan bir meziyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili verilen aşağıdaki icâze örneğinde Abbasi halifesi Mütevekkil-Alellah Ca'fer b. Muhammed (öl. 247/861), âmâ nedimi Ebü'l-Aynâ'dan (öl. 283/896) kendisine takdim edilen cariyenin şairliğini sınamasını istemiştir. O da cariyeden sözün devamını getirmesini isteyerek şöyle demiştir: ³¹ [Meczû Remel]

أَحْمَدُ اللَّهِ كَثِيرًا

Allah'a çokça hamd ederim.

Cariye, Ebü'l-Aynâ'ya şu şekilde cevap vermiştir:

حِينَ أَنْشَأَكَ ضَرِيرًا

Seni kör yarattığında

Ebü'l-Aynâ, kendisine sataşmış olmasına rağmen cariyenin hazırcevaplığını takdir etmiş, Halifeye onu almasını tavsiye etmiştir.

İcâze örneklerine daha çok dost ve işret meclislerinde, saray eşrafi şairler ve emirler arasında tesadüf edildiğine değinilmişti. Muhatabı küçük düşürme, şaka ve istihzalarla dolu yukarıda geçen bu tür icâze örneklerinden farklı olarak hikemi sözlerle bezenmiş icâze örnekleri de vardır. Hz. Aişe'nin de şahit olduğu ve beğenisini dile getirdiği Mervân b. Hakem (öl. 65/685) ile Abdullah b. Zübeyr (öl. 73/692) arasında geçen aşağıdaki şiir atışması buna örnek olarak gösterilebilir: Şiir her iki şairin birer beyit söylemesi şeklinde serdedildiği için icâzenin *infad* türüne örneklik teşkil etmektedir. Şiirin tek rakamlı beyitleri Mervân b. Hakem'e ait olup Abdullah b. Zübeyr Mervân'ın söylediği yedinci beyitten sonra şiirin devamını getirememiştir. Böylesine güzel bir şiiri niçin sürdürmediğini soran Hz. Aişe'ye "sözümün zayıflığından korktum" cevabını veren Abdullah b. Zübeyr'e Hz. Aişe de hak vermiş, Mervân'ın atalarından genetik olarak miras aldığı şairlik kabiliyetini takdir etmiştir. Bahsi geçen icâze örneği şu şekildedir: ³² [Tavîl]

³⁰ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 72.

³¹ Ebü'l-Aynâ, *Dîvânu Ebi'l-Aynâ ve nevâdiruhu* (Beirut: Dâru Sâdir, 1994), 27.

³² Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 130-131.

وَلَيْسَ لِمَنْ لَمْ يَرْفَعْ اللَّهُ رَافِعٌ	فَمَنْ يَشَاءِ الرَّحْمَنُ يُخْفِضْ بِقَدْرِهِ	1
وَبِاللَّهِ لَا بِالْأَقْرَبِينَ أَدَافِعٌ	فَفَوْضُ إِلَى اللَّهِ الْأُمُورِ إِذَا اعْتَرَتْ	2
فَلَا يَسْتَوِي قَلْبَانِ قَاسٍ وَخَاشِعٍ	وَدَاوِ ضَمِيرِ الْقَلْبِ بِالْبِرِّ وَالتَّقَى	3
عَتَلٌ لِلرَّحَامِ الْعَشِيرَةِ قَاطِعٌ	وَلَا يَسْتَوِي عَبْدَانِ هَذَا مَكْذَبٌ	4
بَيْتٌ يَنَاجِي رَبَّهُ وَهُوَ رَاكِعٌ	وَعَبْدٌ يَجَافِي جَنِبَهُ عَنْ فَرَّاشِهِ	5
إِذَا اجْتَمَعَتْ عِنْدَ الْخُطُوبِ الْمَجَامِعُ	وَلِلْخَيْرِ أَهْلٌ يَعْرِفُونَ بِهَدْيِهِمْ	6
تَشِيرُ إِلَيْهِمْ بِالْفَجْرِ الْأَصَابِعُ	وَلِلشَّرِّ أَهْلٌ يَعْرِفُونَ بِشَكْلِهِمْ	7

1. Rahman kimin şerefini alçaltmayı dilerse alçaltır, Allah'ın yükseltmediği o kişinin şerefini yüceltecek de yoktur.
2. Başına birtakım işler geldiğinde Allah'a havale et. Ben akrabalarla değil ancak Allah ile o işleri savuştururum.
3. Kalbinin derinliklerini iyilik ve takva ile iyileştir. Zira kaskatı olanla Allah'tan korkan iki kalp bir olmaz.
4. Şu iki kul da bir olmaz ki biri yalancı, edepsiz ve sıla-i rahmi koparmıştır.
5. Diğer kul ise yatağından yüz çevirir de namaz ve rabbine niyaz ederek geceyi geçirmektedir.
6. Sıkıntılar baş gösterdiğinde meclisler toplandığı zaman, doğru yolu göstermeleri ile tanınmış hayrın adamları vardır.
7. Görünüşleri ile bilenen, ahlaksızlıkları nedeniyle parmakların kendilerini gösterdiği şerrin adamları da vardır.

Övülmeye ve yerilmeye namzet kişi ve vasıfların anlatıldığı, hikmet ve nasihatlerle dolu yukarıdaki şiirde her iki şairin de muhtevaya uyumlu bir şekilde birbirlerini tamamladığı görülmektedir. Bir *tağmîn* örneği olarak, Mervân b. Hakem şiirin beşinci beytinin ilk şatırında Abdullah b. Revâha'nın (ö. 8/629) Hz. Peygamber'e yazmış olduğu methiyesinden alıntı yapmıştır.³³

Yukarıda verilen örneklerden yola çıkarak şairleri *icâze* şiiri söylemeye sevk eden amilleri kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

Bir şairin başka bir şaire meydan okuyarak onu mağlup etmek istemesi.

Rekabet kastı olmaksızın bir şairin şairliğinin imtihana tabi tutulması.

Şiirin devamını getirmekte zorlanan, tıkanan bir şairin şiirini sürdürme konusunda yardım talebini yerine getirme.

Rekabet söz konusu olmaksızın şairlerin kendi aralarında şakalaşması veya fikir teatisinde bulunması.

Özellikle emir ve sultanların bir şiire *icâze* isteğinin yerine getirilmesi.

İcâze Yöntemleri

Yukarıda yer alan *icâze* örneklerinden farklı olarak *icâzede* şiirin devamı isteyen şairle şiiri devam ettiren şairin söylediği kesit aynı uzunlukta olmayabilir. Kimi zaman şiire ekleme yapan şair şiire başlayandan daha uzun bir kesitle mukabelede bulunurken tersi durumlara da *icâze* örneklerinde tesadüf edilmektedir. Buna dair *icâze* örnekleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

³³ Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Şaḥîḥu'l-Buhârî*, (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 2003), "Hicâü'l-Müşrikîn", 91 (No. 6151).

Bir Kesite Bir Kesit ve Bir Beyit İlave

Aşağıdaki *icâze* örneğinde Abbâsî halifesi Hârûnürreşîd (öl. 193/809) bir şiir kesiti söylemiş, devamını getiremeyince şairleri huzuruna çağırarak şiirini devam etmelerini onlardan istemiştir. İbnü'l-Cemmâz (öl. 256/869) bir kesit ve bir beyitle şiiri tamamlayarak Halife'nin beğenisini kazanmış ve kendisine 10 bin dirhem ödül verilmiştir:³⁴ [Müctes]

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ
وَلِلْخَلِيفَةِ بَعْدَهُ
وَلِلْمُحِبِّ إِذَا مَا حَبِيبَهُ بَاتَ عِنْدَهُ

Övgü, yalnız Allah'a aittir,

Sonra da Halifeye.

Bir de sevgilisi, yanında geceleyen aşığı.

Yukarıda verilen *icâze* örneğinde olduğu gibi kimi zaman *icâze* şiirle meydan okumak değil de tıkanmanın, şiiri devam ettirememenin getirdiği bir yardım talebi olarak ortaya çıkmaktadır. Halife ve vezirlerin meclislerinde bulunarak bu şekilde bir davete uygun bir şekilde cevap veren hazırcevap ve nüktedan şairler yukarıdaki örnekte olduğu devlet ricalinden büyük bahşişlere nail olmuşlardır.

Bir Kesite Bir Kesit ve Birden Fazla Beyit İlave

Abbâsîler Dönemi önemli edip ve şairlerden biri olan İbn Ebû Tâhir (öl. 280/893) ile Halife Mu'temid-Alellah Ahmed b. Ca'fer'in (öl. 279/892) sesi ve güzelliği ile nam salmasının yanı sıra aynı zamanda hazır cevap bir şair olan cariyesi Nebtü el-Mahfirâne arasındaki atışma buna örnek olarak gösterilebilir. Rivayete göre Ebû Tâhir, Mahfirâne'nin güzelliğini öven bir şatır ondan tamamlamasını istemiş, Mahfirâne de bir şatra bir şatırla mukabelede bulunduktan sonra şiiri devam ettirmesi gereken Ebû Tâhir şiirin devamını getiremeyerek kalakalmıştır. Ardından Mahfirâne bir şatra iki beyit daha ilave ederek şiiri tamamlamıştır.³⁵ [Basît]

قَدْ كَادَ حُسْنُكَ أَنْ يَبْتَرِنِي بَصْرِي

رِيَا الرِّيَاضِ عَلَيْهِ فِي دُجَى الْقَمَرِ

أَوْ لَا فَإِنِّي رَاضٍ مِنْكَ بِالنَّظَرِ

يَا نَبْتُ حُسْنِكَ يُغْشِي بِهَجَةِ الْقَمَرِ

وَطَيْبٌ نَشْرُكَ مِثْلُ الْمِسْكِ قَدْ نَسَمْتُ

فَهَلْ لَنَا مِنْكَ حَظٌّ فِي مُوَاصَلَةٍ

Ey Nebt! Güzelliğin, Ayın görkemini örtüyor. Güzelliğin nedeniyle gözümü neredeyse senden alamaz oldum.

Yaydığın hoş kokun gecenin karanlığında güzel kokulu bahçenin üzerindeki misk gibi.

Seninle görüşmeyi sürdürme şansımız var mı? Değilse ben seni (uzaktan) izlemeye de razıyım.

Mahfirâne'nin fiziki özelliklerinin övüldüğü yukarıdaki şiir *hissi gazel* türünün unsurlarını içermektedir. Şiirde memduhun Ayı bile kıskandıracak güzelliğinin, sahip olduğu hoş kokusunun teşbihlerle tasvir edildiği görülmektedir.

³⁴ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 53.

³⁵ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 55.

Bir Beyte Birden Fazla Beyit İlave

Mülûku't-Tavâiften Abbâdî emiri Mu'temid-Alellah İbn Abbâd'ın (öl. 487/1094 [?]) beytine Ebu'l-Velîd en-Nahlî'nin (öl. ?/?) yapmış olduğu 6 beyitlik ekleme buna örnek olarak gösterilebilir. Rivayete göre İbn Abbâd şeffaf bir elbise giymiş cariyesinin güzelliğinden etkilenmiş, gülsuyunu üzerine dökerek cariyenin güzelliğini öven bir beyit söylemiştir. Şiirinin devamını getiremeyince bir kâğıda yazdığı beyti hizmetçileri aracılığı ile Ebu'l-Velîd'e gönderip şiirini sürdürmesini istemiştir. Aşağıdaki şiirin ilk beyti İbn Abbâd'a ait olup sonraki beyitler Ebû'l-Velîd'in şiire yaptığı *icâzeyi* oluşturmaktadır:³⁶ [Kâmil]

1	وَهَوَيْتُ سَالِبَةَ النَّفُوسِ عَزِيزَةً	تَخْتَالُ بَيْنَ أَسِنَّةٍ وَبَوَاتِرٍ
2	رَأَقْتُ مَحَاسِنَهَا وَرَقَّ أَدِيمُهَا	فَتَكَادُ تَبْصُرُ بِأَطْنَاءٍ مِنْ ظَاهِرٍ
3	وَتَمَايَلَتْ كَالْغُصْنِ بِلِلَّةِ النَّدَى	يَخْتَالُ فِي وَرَقِ الشَّبَابِ النَّاصِرِ
4	يَبْنُدِي بِمَاءِ الْوَرْدِ مُسْبِلٌ شَعْرَهَا	كَالطَّلِّ يَسْقُطُ مِنْ جَنَاحِ الطَّائِرِ
5	تُزْهِى بِرَوْنَقِهَا وَحُسْنِ قَوَامِهَا	زَهْوِ الْمُزْيَدِ بِالثَّنَاءِ الْعَاطِرِ
6	مَلِكٌ تَضَاءَلَتْ الْمُلُوكُ لِعِزِّهِ	وَعَنَا لَهُ صَرْفُ الزَّمَانِ الْجَائِرِ
7	فَإِذَا لَمَحْتَ جَبِينَهُ وَيَمِينَهُ	أَبْصَرْتَ بَدْرًا فَوْقَ بَحْرِ زَاخِرِ

1. Kıymetli canları çekip alana gönlümü kaptırdım ki mızrakların ve palaların arasında salına salına yürümekte.
2. Zarafet akmış üzerinden, cildi yumuşacık olmuş. Nerdeyse dışından içini görmektesin.
3. Taze fidan yapraklarının içinde, çiğ tanelerinin ıslattığı dal gibi çalımla yürüdü.
4. Kuşun kanadından düşen çiy tanesi gibi, gülsuyu ile (yıkılmış) saçlarının perçemi ıslanmış³⁷
5. Çokça övgüyle desteklenmiş bir kibirle, letafeti ve endamının güzelliğiyle caka satmakta.
6. Kralların haşmetinden dolayı iki büklüm olduğu, adaletsiz çağın işlerinin kendisine boyun eğdiği bir kral.
7. Alnına ve eline baktığın zaman (cömertliğiyle)taşan bir deniz ve (güzelliğiyle) o denizin üstündeki ayı görürsün.

Ebu'l-Velîd'in şiire yapmış olduğu altı beyitlik *icâzenin* ilk dört beyti İbn Abbâd'ın beytiyle aynı muhtevaya sahiptir. Şiirde cariyenin fiziki güzelliğinin hoş benzetmelerle tavsif edildiği hissi gazel temalı dört beyitten sonra son iki beyitte Emîr İbn Abbâd'ın cömertliğinin ve heybetinin övüldüğü medih temasına geçiş yapılmıştır. Dolayısıyla bu örnekte *icâze* türü şiirlerde var olan konu bütünlüğünün gözetilmediği müşahede edilmektedir. Muhtemeldir ki şair bu değişikliği, klasik kaside yapısında görülen mukaddimedeki *nesîb* temasından şiirin ana konusu olan methe geçiş sadedinde yapmıştır.

İcâzede yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi misliyle veya daha fazlasıyla mukabelede bulunmak söz konusu olduğu gibi aşağıda verilen örneklerde görüleceği üzere daha azıyla da şiire ekleme yapıldığı görülmektedir:

³⁶ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 76-77.

³⁷ Manaya uygunluk açısından şiirde geçen bazı kelime seçimlerinde farklı eserlerdeki rivayetler de dikkate alınmıştır. Bk. Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî el-Maqqârî, *Nefhu't-tîb min ğuşni'l-Endelüsü'r-raṭîb*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 1/205-206.

Bir Kesit ve Beyte Bir Kesit İlave

Ka'b b. Züheyr'in, babası Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın şiirini tamamlaması bunun bir örneğidir. Rivayete göre Züheyr; ilk beyti ile ikinci beytin birinci şatırını söylediği bir şiirin devamını getiremeyince Nâbîga ez-Zübyânî'den (öl. 604[?]) şiiri tamamlamasını istemiş, Nâbîga da sürdüremeyince Ka'b ikinci beytin ikinci şatırını söyleyerek şiiri tamamlamıştır:³⁸ [Vâfir]

وَتَحْيَا إِنِّ حَيِّتَ بِهَا ثَقِيلًا

تَرَكَ الْأَرْضَ إِذَا مَتَّ حَفَاً

وَتَمْنَعُ جَانِبَيْهَا أَنْ يَزُولَا

نَزَلَتْ بِمُسْتَقَرِّ الْعِزِّ مِنْهَا

Eğer ölürsen, yeryüzü seni hafif görür. Yaşarsan da onda bir ağırlık olarak yaşarsın.

Onda izzetin merkezine yerleştin. Engel oluyorsun onun sağa sola kaymasına.

İki Beyte Bir Beyit İlave

Bununla ilgili verilen aşağıdaki icâze örneği Abbâsî devri şairlerinden Ebü'l-Atâhiye (öl. 210/825[?]) ile zindandaki bir adamla arasında geçmektedir. Rivayete göre Halife Mehdî-Billâh'ın (öl. 169/785) cariyesi Utbe'ye yazdığı aşk şiirleri nedeniyle zindana atılan Ebü'l-Atâhiye³⁹ zindanda daha önce hiç tanış olmadığı bir adamın terennüm ettiği iki beyitlik şiiri duyunca dehşete kapılmış, çok beğendiği bu beyitlere bir beyit de kendisi ilave etmiştir:⁴⁰ [Tavîl]

فَأَسْلَمَنِي حَسَنُ الْعَزَاءِ إِلَى الصَّبْرِ

تَعُودَتْ مَرَّ الصَّبْرِ حَتَّى أَلْفَتْهُ

لِحَسَنِ صَنِيعِ اللَّهِ مِنْ حَيْثُ لَا أَدْرِي

وَصَبْرِي يَأْسِي مِنَ النَّاسِ رَاجِيًا

تَكَرَّهْتُ مِنْهُ طَالَ عَتْبِي عَلَى الدَّهْرِ

إِذَا أَنَا لَمْ أَقْبَلْ مِنَ الدَّهْرِ كُلِّ مَا

Sabrın acılığına o kadar alıştım ki artık onu sever oldum. Böylelikle güzel teselli bende yerini metanete bıraktı.

İnsanlardan umudu kesmiş olmam beni bilmediğim yerden gelecek olan Allah'ın hayrını umar kıldı.

Kaderin (bana yaşattığı) bütün o sevmediğim şeylere rıza göstermediğim zaman kadere olan sitemim arttıkça arttı.

Ebü'l-Atâhiye'nin; kaderin hükmüne boyun eğmeyi, kullara ümit bağlamayı kesip hayrı yalnızca Allah'tan beklemeyi tavsiye eden iki beyte zamanın getirdiği olumsuzlukları kabullenmeyi salık vererek mukabelede bulunduğu beyitle şiiri muhtevaya uyumlu bir şekilde tamamladığı görülmektedir.

³⁸ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 79-80. Başka bir rivayette şiirin ilk beyti Nâbîga'ya aittir. Nâbîga bu beyit Lahmî hükümdarı Numan b. Münzir'e söylemiştir. Beytin medihden ziyade hicvi andırdığını söyleyen Numan Nâbîga'dan şiirin devamını getirmesini istemiş, fakat Nâbîga şiire o esnada ekleme yapamamıştır. Kendisine üç gün mühlet verilen Nâbîga, Züheyr b. Ebî Sülmâ ile beyte hükümdarın beğeneceği bir beyit ekleme konusunda ilham almak için çölde gezintiyeye çıkmış, yanlarına aldıkları o zamanlar çocuk yaşta olan Ka'b'ın ikinci beyti söylemesiyle hem ölümden kurtulmuş hem de 100 deveyle ödüllendirilmiştir. Ebî Abdillâh Muhammed b. İmrân b. Musa el-Merzûbânî, *el-Muvaşşah fi meâhizi'l-'ulemâ 'ale's-şu'ara*, thk. Muhammed Huseyn Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 60.

³⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, 1/792.

⁴⁰ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 104.

Üç Beyte Bir Beyit İlave

Bununla ilgili verilen aşağıdaki icâze örneği Abbâsi halifesi Mu‘tez-Billâh (öl. 255/869) ile o dönemin önemli âlimlerinden biri olan Zübeyr b. Bekkâr (öl. 256/870) arasında geçmektedir. Şiirin ilk üç beyti Mu‘tez-Billâh’a ait olup Zübeyr halifenin isteğiyle şiire dördüncü beyti eklemiştir.⁴¹ [Basît]

وَمَا عَرَفْتُ عِلَاجَ الْحُبِّ وَالْجَزَعِ	إِنِّي عَرَفْتُ عِلَاجَ الْجِسْمِ مِنْ وَجَعِي
إِنِّي لَأَعْجَبُ مِنْ صَبْرِي وَمِنْ جَزَعِي	جَزَعْتُ لِلْحُبِّ وَالْحَمَى صَبْرْتُ لَهَا
فَلَيْسَ يَشْغَلُنِي عَنْ حِكْمِمْ وَجَعِي	مَنْ كَانَ يَشْغَلُهُ عَنْ حَبِّهِ وَجَعٌ
مَعَ الْحَبِيبِ وَيَا لَيْتَ الْحَبِيبَ مَعِي	وَمَا أَمَلُ حَبِيبِي لِيَتَنِي أَبَدًا

Ağrıyan vücudumun tedavisini öğrendim de aşk (acısının) ve ona tahammül edememenin tedavisini öğrenemedim.

Sıtmaya sabrederken aşka katlanamadım. Bu yüzden sabrıma da sabırsızlığıma da şaştım kaldım.

Acının sevmekten uzaklaştırdığı nice kimseler olsa da ızdırabım seni sevmekten beni alıkoymuyor.

Sevgilimden asla bıkmam. Keşke sevgilimle hep beraber olsam, keşke sevgili hep benimle olsa

İki veya daha fazla şairin söylediği kesitlerle ortaya konan bir şiir türü olan icâzede tarafların söylediği kesitler aynı uzunlukta değilse bu tür örneklerin rekabet kastından ziyade sözün tamama erdirilmesi için yapılan yardım olarak tebarüz ettiği söylenebilir. Şairlerin karşılıklı rekabet içerisinde atıştıkları icâze türleri *mümâtene* ve *infâtta* ise tarafların bir şatra bir şatır veya bir beyte bir beyit söyleyerek eşit uzunlukta bir kesitle rakibine karşılık vermesi söz konusudur. Zira rekabette tarafların eşit şartlarda mücadele etmesi için bir mütekabiliyet olması gayet tabii bir durumdur.

Sonuç

İcâze, doğaçlama söylenen bir şiir türü olarak Câhiliye, Emevî, Abbâsî ve Memlükler Dönemi’ni içine alan uzun bir zaman dilimi içerisinde şairlerde aranan, onlara kıymet kazandıran bir meziyet olmuştur. Bu kabiliyetin cariyelerde dahi olmasına itibar edildiği verilen örneklerden anlaşılmaktadır. Şairlerin meziyetlerini sergilemeye imkân veren bu şiirlerin onların şiirdeki kabiliyet ve yeteneklerini göstermesinin yanında içinde bulunmuş oldukları toplumun sosyokültürel şartlarını, edebî zevk ve entelektüel seviyeyi göstermesi açısından önemli veriler barındırdığı tespit edilmiştir. Sonraki dönemlerde icâze örneklerine tesadüf edilmemiş olması değişen şartlarla birlikte şaire büyük bir değer atfedilmesine sebep olan bu yeteneğin eskisi kadar büyük bir ilgi ve kıymet görmediğini kanıtlar niteliktedir. Çalışma bu nedenle, yapılacak divan incelemelerinde bir şairin sair konuların yanı sıra varsa irticalen şiir söyleme becerisini de konu edinmesinin faydalı olacağı tavsiyesi ve kanaatini taşımaktadır. Ayrıca genelde atışma şeklinde

⁴¹ Ezdî, *Bedâi’u’l-bedâih*, 87.

söylenen *icâzelerin* diğer kültürlerde ortaya çıkan örneklerinden hareketle benzeşen ve ayrışan yönlerinin mukayeseli olarak incelemeye tabi tutulması bu çalışmanın fayda mülâhaza ettiği hususlardan biridir.

Yapılan bu çalışmada *icâze* şiirinin türleri ele alınarak şairleri *icâze* şiiri söylemeye yöneltten saikler verilen örnekler üzerinden irdelenmiştir. Şairleri *icâze* şiiri söylemeye sevk eden sebepler; şairlerin birbirlerine meydan okuması, beğenilen bir şiirin irticalen devamını istemek, şairlerin rekabet kastı olmadan kendi aralarında bir konu etrafında atışması şeklinde ortaya çıktığı müşahede edilmiştir. Aynı vezin, kafiye ve muhteva planına sadık bir şekilde serdedilen bu tür şiirlerde bazen konu değişikliğine gidildiği de görülmüştür. Sonuç olarak, atışma şeklinde söylenen *icâze* türü şiirlerin genelde kısa şiirlerden meydana geldiği, buna bağlı olarak edebî gayenin çok da ön planda olmadığı, muhataba bir şekilde cevap verme amacına matuf olarak söylendiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte eğer şairler arasında bir atışma olmayıp bir şairden şiiri sadece sürdürmesi istenmişse Mütenebbî gibi şairler bu genellemenin dışında kalacak şekilde hem sanatsal yönü olan hem de uzunca sayılabilecek *icâze* örnekleri sunmuşlardır.

Kaynakça

- 'Akkâvî, İn'âm Fevâl. *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 3. Basım, 2006.
- 'Azzâm, Muhammed. *el-Muštalahu'n-naqdî fi't-turâsi'l-edebî*. Beyrut: Dâru's-Şarkî'l-'Arabî, 2010.
- 'Alevî, el-Muzaffer b. el-Faql. *Nađratu'l-ağrıd fi nusratî'l-karîd*. thk. Nuhâ Arif el-Hasen. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1995.
- Bağcı, Abdullah Esat. "Arap Edebiyatında Bedîhenin Kavramsallaşma Süreci ve Müstakilleşme Sorunu Ali b. Zâfir'in Bedâi'u'l-Bedâih İsimli Eseri Örneği". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2023), 352-379.
- Buhârî, Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Şahîhu'l-Buhârî*. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 2003.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *Kitâbu'l-kavâfi*. thk. Kenan Demirayak. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 1995.
- Çetin, Nihad Mazlum. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Durmuş, İsmail. "Hiciv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/447-449. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. "Şiir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/158-161. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ebü'l-'Aynâ. *Dîvânu Ebi'l-'Aynâ ve nevâdiruhu*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- Emîl Bedî', Ya'kûb. *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ilmi'l-'arûd ve'l-kâfiye ve fînûnu's-şîr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1991.
- Eminoğlu, Ali. *Şekil ve Muhteva Yönünden Muallakât Kasideleri*. Konya: Aybil Yayınları, 2017.
- Evsat, Ebu'l-Hasen Sa'îd b. Mes'ade el-Ahfeş. *Kitâbu'l-kavâfi*. thk. Ahmed Râtib en-Neffâh. Beyrut: Dâru'l-Emâne, 1974.
- Ezdî, Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Zâfir b. el-Hüseyn. *Bedâi'u'l-bedâih*. thk. Mustafa Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2007.
- Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub. *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*. thk. Muhammed Na'im el-'Araksûsî. Beyrut: Müesssetu'r-Risâle, 8. Basım, 2005.
- Gökgöz, Turgay. "Arap Şiirinde Nakîza Türü". *Nüşa* 51 (2020), 31-56.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *eş-Şîr ve's-Şu'arâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1982.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

- İbn Reşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Çayrevânî. *el-'Umde fî mehâsini's-ş-şî'r ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 5. Basım, 1981.
- İmruülkays. *Dîvânu İmrii'l-Kays*. thk. İbrâhîm Ebu'l-Faql. Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, 1984.
- Küçüksarı, Mücahit. "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taştîr". *Marife* 15 (2015), 189-206.
- Mağkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî. *Nefhu't-ţib min ğuşni'l-Endelüsi'r-raţib*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- Matar Hüseyin, Müzâhim. "el-İcâzetü's-ş-şî'riyye". *Mecelletü Külliyyeti'l-Fıkhıyye Câmî'atü Kûfe* 4 (2007), s.y.
- Maţlûb, Ahmed. *Mu'cemu nakdi'l-'arabiyyi'l-kağim*. 2 Cilt. Bağdat: Dâru's-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-'Amme, 1989.
- Merzübânî, Ebî Abdillâh Muhammed b. İmran b. Musa. *el-Muvaşşah fî meâhizi'l-'ulemâ 'ale's-şu'ara*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1995.
- Özaydın, Abdülkerim. "Ali b. Zâfir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/459-460. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Slouh, Fahed. "el-İcâze fî's-şî'ri'l-endelüsi". *Al-Jinan* 12 (2019), 93-118.
- Şâyib, Ahmed. *Târîhu'n-nekâid fî's-şî'ri'l-'arabî*. Kahire: Mektebetü'n-Nahda el-Mısriyye, 2. Basım, 1954.
- Şentemerî, el-A'lem. *Şî'ru Züheyr b. Ebî Sülmâ*. thk. Fahrüddin Çabâve. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 3. Basım, 1980.
- 'Ukberî, Ebü'l-Bekâ. *et-Tibyân fî şerhi'd-dîvân*. thk. Kemal Tâlip. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 2008.